

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.2.555

UDK 811.163.4*3'367.625
821.163.4.09-13

Primljeno: 26. 04. 2024.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Tarik Čušić

GLAGOLSKE KONSTRUKCIJE (U)ČINITI (SE) + IMENICA ILI PRIDJEV STRANOGA PORIJEKLA U PARRY – LORDOVOJ ZBIRCI

U radu se analiziraju glagolske konstrukcije sastavljene od glagola nepotpuna značenja *(u)činiti (se)* i imenice ili pridjeva stranoga porijekla kao nositelja leksičkog značenja predikata u bošnjačkim epskim pjesmama na primjeru Parry – Lordove zbirke iz 1953. godine. Takve konstrukcije u stihovnom ustrojstvu popunjavaju poziciju predikata, bilo dekomponiranoga (glagol + imenica) bilo semikopulativnoga (glagol + pridjev), i jedno su od karakterističnih obilježja usmenog epskog stila. Provedeno istraživanje potvrđuje da su pridjevi u tim predikatima beziznimno orijentalnog porijekla, dok su imenice uglavnom orijentalnoga, a izuzetno italijanskog i albanskog porijekla. Svrha analize nije samo da se dâ opis tih konstrukcija već i da se objasne razlozi za njihovu izrazitu učestalost. Njihova je česta upotreba u epskoj poeziji odraz težnje za jednostavnošću, koju epski pjevači ispunjavaju služeći se tradicionalnim obrascima epskih formula, tako da se zamjenjivanjem jedne imenice ili pridjeva drugom istosložnom imenicom ili pridjevom u tim konstrukcijama veoma lahko stvaraju formule drugog polustiha. Jednostavnost korištenja tih konstrukcija u sastavljanju stihova pogoduje učestalosti njihove upotrebe. Popis svih tih konstrukcija iz odabranog korpusa dat je u formi rječničkog članka, čija struktura uključuje naglašenu natuknicu, etimološku odrednicu, oznaku vrste riječi, leksikografsku (stilsku) odrednicu, opis značenja i primjer.

Ključne riječi: glagol *(u)činiti (se)*; imenice i pridjevi stranoga porijekla; Parry–Lordova zbirka epskih pjesama; dekomponirani predikat; semikopulativni predikat

1. UVOD

Bošnjačko epsko pjesništvo, pod kojim se ovdje podrazumijeva ono koje je nastajalo u bošnjačkim sredinama ne samo u Bosni nego i u Sandžaku, počelo se razvijati dolaskom Osmanlija na ove prostore uporedo s procesom primanja islama, kada se ujedno počeo stvarati etnički identitet muslimana Bosne i Sandžaka.

Najstarija pouzdana svjedočanstva o bošnjačkom epskom pjesništvu potječu iz putnih bilješki slovenskog putopisca Benedikta Kuripešića, koji je putujući do Carigrada 1530. kao tumač za latinski jezik u poslanstvu austrijskog kralja Ferdinanda zabilježio da se o junačkim djelima izvjesnog Malkošića iz Kamengrada u sjeverozapadnoj Bosni mnogo pjeva u Hrvatskoj i Bosni (Buturović 1974). Šibenski knez 1574. izvještava na italijanskom jeziku o starijim slojevima te epske tradicije, dok je o njegovanju epskih pjesama u 17. stoljeću pisao Ibrahim Pečevi, turski historičar porijeklom iz Bosne (Durić 1998). U Erlangenskom rukopisu, koji G. Gesemann, njegov prvi izdavač, smješta u prve decenije 18. stoljeća (Gezeman 1925), ima približno 50 pjesama bošnjačke provenijencije, od kojih dvadesetak čine epske pjesme (Krnjević 1969). No, sve do konca 19. stoljeća bošnjačke epske pjesme bile su objavljivane samo u zbirkama kršćanske usmene tradicije, u pjesmaricama S. Milutinovića, I. F. Jukića, G. Martića i M. Šunjića, a nekoliko pjesama publicirano je i u zbirkama V. S. Karadžića. Od druge polovine 19. stoljeća do početka Drugog svjetskog rata nastajao je najveći dio epskog stvaralaštva Bošnjaka. Tada su sakupljene i štampane pjesme najznačajnijih zbirki, što su, prema Lordu (1974), Hörmannov zbornik, Marjanovićeve zbirka (knjige III i IV) te *Srpskohrvatske junačke pjesme*. Prema tome, bošnjačko epsko pjesništvo kontinuirano je stvarano, u većem i manjem obimu, od prve polovine 16. stoljeća do Drugog svjetskog rata.

Proučavanje jezika tog pjesništva otpočelo je pak tek 40-ih godina 20. stoljeća. U tome je od naročitog značaja studija T. Maretića o metrici bošnjačke epike, koja je objavljena 1935. i 1936. Ta studija ujedno je prvi sistematičan osvrt na jezik epskog stvaralaštva Bošnjaka. Maretićeva *Naša narodna epika*, izdata (posthumno) 1966, u dijelovima koji se odnose na istraživanja jezika epske poezije stvarane na južnoslavenskom štokavskom području također obuhvata bošnjačku epsku tradiciju. O različitim leksičkim nanosima u tim pjesmama pisao je M. Murko 1951, a u novije vrijeme (1999) i M. Nezirović. A. Škaljić (1966) je izvore za svoje poznate *Turcizme* crpio gotovo iz svih zbirki bošnjačkog epskog pjesništva. Dosad najcjelovitija i najreprezentativnija istraživanja jezika ovog pjesništva radovi su H. Kune (iz 1978) i L. Nakaš (iz 2005). Ipak, i u ovom izabranom pregledu bavljenja jezikom epskog

pjesništva Bošnjaka upadljivo je da manjkaju jezička istraživanja jednog obilatog korpusa kakav zasigurno predstavljaju epske pjesme.

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA: GLAGOL (U)ČINITI (SE) + IMENICA ILI PRIDJEV STRANOGA PORIJEKLA

Ono što kao posebnost odlikuje jezik svih zbirki bošnjačkih epskih pjesama odnosno to pjesništvo u njegovoj ukupnosti predstavlja glagolska konstrukcija sastavljena od glagola nepotpuna značenja *(u)činiti (se)* i imenice ili pridjeva stranoga porijekla. U tim je konstrukcijama s imenicom jedna glagolska leksema raščlanjena na prelazni glagol *učiniti* i imenicu koja se javlja u obliku besprijedložnog akuzativa, a predikat kojim su kao jedan stihovni član objedinjeni jeste dekomponirani. Taj se predikat definira kao „svaki dvočlani predikat konstruisan po modelu *Verbum (= glagolska kopula ili semikopulativni glagol) + Nomen deverbativum*, a sinonimičan (pa i komutabilan) sa semantički ekvivalentnim jednočlanim predikatom (predstavljenim punoznačnom glagolskom leksemom iz koje je izvedena deverbativna imenica dvočlanog predikata)”. To je definicija koju je dao još Radovanović (1977: 53), a koja je bez ikakvih suštinskih promjena našla svoje mjesto u gramatikama jezika srednjojužnoslavenskog dijasistema (Piper i dr. 2005: 44; Silić, Pranjković 2005: 292; Čirgić, Pranjković, Silić 2010: 263), pa i u gramatikama bosanskoga (Palić 2000: 368, Čedić 2004: 176–177), a u kojima se ovakav predikat naziva još opisnim i raščlanjenim. Postupak raščlanjivanja jedne punoznačne glagolske lekseme na semantički nepotpun glagol i imenicu koja je obično deverbativna i koja je u pravilu izvedena od punoznačnoga glagola naziva se dekompozicijom i jedan je od načina širenja predikata. Npr. *obaviti pregled = pregledati* ili *vršiti utjecaj = utjecati*. Dekompozicija je zapravo veoma rijetka pojava u epskoj poeziji, više je to prepoznatljiva odlika administrativnog stila (Blagus Bartolec 2017; Mešanović-Meša 2019), ali je među dekomponiranim predikatima jedini izrazito učestao onaj koji je sastavljen upravo od glagola *učiniti* i imenice.

U konstrukcijama sa glagolom *(u)činiti (se)* može doći i pridjev, tako da zajedno imaju jednu funkciju u stihovnom ustrojstvu – predikata. Takav se predikat naziva semikopulativnim, a sastoji od semikopulativnoga glagola u ličnom glagolskom obliku i leksičkog jezgra čiju poziciju popunjavaju supstantivne i adjektivne riječi (Palić 2000). Npr. *postati nestrpljiv* ili *ostati miran*.

Kako dosad nisu bile predmetom zasebnog istraživanja na primjeru epske poezije, ovaj će se rad baviti upravo tim konstrukcijama, najprije da se ustanovi u kojim

glagolskim oblicima i gramatičkim kategorijama dolazi *(u)činiti (se)* sa imenicama i pridjevima te u kojem se obliku javljaju te imenske riječi, potom da se objasni pozicija članova konstrukcije u stihu, zatim da se odredi porijeklo imenica i pridjeva kao nosilaca leksičkog značenja predikata, kao i da se konstrukcija tačno kvantificira u odabranom korpusu te, konačno, da se napravi popis (u formi rječničkog članka) svih ekscerpiranih konstrukcija iz korpusa, s ciljem da se sveobuhvatno osvijetli ta pojava karakteristična za bošnjačko epsko pjesništvo i utvrde razlozi njene visoke učestalosti.

Kao objekat istraživanja ovog rada uzete su *Srpskohrvatske junačke pjesme* iz 1953. godine.

3. OBJEKAT ISTRAŽIVANJA: PARRY – LORDOVA ZBIRKA EPSKIH PJESAMA

Objekat istraživanja čine bošnjačke epske pjesme koje je sakupio Milman Parry (1902–1935), profesor klasične filologije na Harvardskom univerzitetu, a uredio i kao zbirku objavio njegov učenik i sljedbenik Albert Bates Lord (1912–1991), profesor slavenskih jezika i književnosti Harvardskog univerziteta, pod naslovom *Srpskohrvatske junačke pjesme* u Beogradu (izdanje Srpske akademije nauka) i Cambridgeu (izdanje Harvard University Pressa) 1953. godine.

Parry je sve pjesme te zbirke zabilježio u Novom Pazaru u julu i novembru 1934. snimivši ih po kazivanju magnetofonom i na gramofonskim pločama, i to od pet epskih pjevača guslara: 19 pjesama od Saliha Ugljanina, po četiri od Sulejmana Fortića i Sulejmana Makića, tri od Alije Fjuljanina i dvije od Džemila Zogića. Upravo je postupak snimanja epskih pjesama – a ne njihova zapisivanja po diktatu, što je metoda rada koju su primjenjivali sakupljači pjesama prije harvardskog dvojca (uz izdašnu pomoć svojih saradnika), a među njima najrevnosniji su bili Kosta Hörmann i Luka Marjanović – tadašnji novitet i ogroman iskorak u načinu koji je više negoli ijedan drugi dotad poznati primjer sakupljanja pjesama na terenu i njihova prepisa vodio k jednom cilju, a to je vjerodostojnost u bilježenju pjesama.

Zbirka obuhvata 32 pjesme s približno 25 hiljada stihova. Među tim pjesmama najkraća je pjesma br. 14, *Čupić Stojan*, koja je sastavljena od 51 stiha, dok je najduža pjesma br. 4, *Ropstvo Đulić Ibrahima*, koja sadrži 1.811 stihova.

U ovom radu iza primjera u uglatim zagradama navodi se podatak o rednom broju pjesme u zbirci i rednom broju koji ima izdvojeni stih u toj pjesmi. Primjerice, ako iza stiha stoji [31: 411], to podrazumijeva da je posrijedi 411. stih 31. pjesme.

4. GLAGOL (U)ČINITI (SE) + IMENSKA RIJEČ

4.1. Glagol učiniti + imenica

Perfektivni glagol *učiniti* spada u red semantički nepotpunih glagola, tako da se ne može upotrijebiti samostalno ili bi njegova takva upotreba bila obavijesno nezaokružena i necjelovita. Zato u rečeničnom ili stihovnom ustrojstvu otvara mjesto punoznačnoj, imenskoj leksemi koja onda ima ulogu leksičke dopune ili leksičkog jezgra predikata. Leksičkosemantički i gramatički čvrsto povezani, glagol *učiniti* i imenska leksema, imenica ili pridjev, popunjavaju poziciju jednog rečeničnog ili stihovnog člana – predikata. To su vezane sintagme u kojima je ovaj glagol upravni član, a imenska leksema zavisni član.

Da je veza glagola *učiniti* i imenice najupadljivija u bošnjačkoj epskoj poeziji (iako je znatna i u kršćanskoj), prvi je zamijetio Lord (1974: 73), koji navodi da su te epske formule¹, sastavljene od četverosložnoga glagola slavenskog porijekla i dvosložne “turske riječi”,² „vrlo korisne u stihu, jer omogućuju šestosložnu formulu, mjesto četverosložne”. Lordovo je opažanje, kako pokazuju primjeri iz odabranog korpusa, gotovo posve tačno. Posrijedi je glagolska konstrukcija sastavljena od riječi različitog postanja: *učiniti* je glagol domaćeg, slavenskog porijekla, koji je postao od (*u-* +) prasl. **činiti*, čiji je indoevropski korijen **k^wei-n-*, a s obzirom na **-n-* to je derivat od **činь*, što je postalo od ie. **k^wei-no-* (Derksen 2008: 89), dok je imenica skoro uvijek orijentalizam u širem i tradicionalnom smislu, što dakle ne podrazumijeva samo iskonske turske riječi nego i one koje su u bosanski preuzete posredstvom turskoga, a ustvari su arapskog i perzijskog porijekla, naprimjer *konak učiniti*.

Epskim je pjevačima ta konstrukcija itekako korisna jer na taj način jednostavno popunjavaju cijeli drugi polustih u kojem se članovi konstrukcije najuobičajenije javljaju, tj. onaj dio deseterca koji slijedi iza cezura (iza četvrtog sloga), tako da se zamjenjivanjem jedne imenice drugom istosložnom imenicom vrlo lahko stvaraju formule drugog polustiha. Težnja za jednostavnošću u toku samog izvođenja pjesme – koja se, važno je pripomenuti, izvodi pred kritičkom publikom koja ima veliki

-
- 1 Epska formula definira se kao grupa riječi koja se redovno koristi pod istim metričkim uvjetima da izrazi osnovnu ideju (Lord 1990: 21).
 - 2 Lord objašnjava da se turski idiom sastoji od imeničkog orijentalizma (kao što je *dova*) kojem je dodan turski glagol etmek (*činiti, praviti*), a da je epska formula zadržala imenicu, a prevela glagol u odgovarajućem licu, broju i vremenu (Lord 1974: 73). Takvi glagolski izrazi nazivaju se polukalkovima, koji se mogu definirati kao „vrsta hibrida koji nastaje transferom jednog i reprodukcijom drugog člana kojega stranog izraza” (Turk 2001: 272).

značaj u njenom nastajanju – opća je težnja pjevača, koju ispunjavaju služeći se tradicionalnim obrascima epskih formula i upravo je to ključni uzrok visoke frekventnosti te konstrukcije u epskim pjesmama: jednostavnost korištenja istih ili sličnih jezičkih sredstava i obrazaca u sastavljanju stihova pogoduje učestalosti njihove upotrebe.

Glagolska konstrukcija sastavljena od glagola *učiniti* i imeničkog orijentalizma po semantičko-morfološkim obilježjima svojih članova (predikatski glagol je semikopulativni, imenica ima oblik akuzativa bez prijedloga) i po istoj funkciji koju zajedno popunjavaju u stihovnom ustrojstvu može se podvesti pod dekomponirani predikat, s jedinom razlikom što imenica nije izvedena od glagola, tj. nije deverbativna ili odglagolna. Ustvari je suprotno, većina glagolskih orijentalizama izvedena je od imeničkih (ali i pridjevskih) orijentalizama, npr. *konak* nije deverbativna imenica u našem jeziku, već je *konačiti* izvedeno od *konak*. Osim te razlike, po svemu drugom konstrukcija *učiniti* + imenički orijentalizam jeste dekomponirani predikat.³

Obično se, dakle, članovi te konstrukcije javljaju u ritmičko-sintaksičkom obrascu drugog polustiha 2 – 4⁴, pri čemu imenica prethodi glagolu. Perfektivni glagol *učiniti* može stajati u obliku: infinitiva u sastavu futura prvog, pri čemu je enklitički prezentski oblik pomoćnoga glagola *htjeti* izrečen u prvom polustihu ili je izostavljen, glagolskog pridjeva radnog u sastavu perfekta, pri čemu je enklitički prezentski oblik glagola *jesam* iskazan u prvom polustihu ili je izostavljen, aorista ili imperativa, dok je imenica u obliku besprijedložnog akuzativa obično apstraktnog značenja:

*Mi ćemo tome ćare učinjeti [11: 112]; Nego caru ćeder učineti [4: 1774]; Ta put beže⁵ divan učinijo. [20: 187]; *I tunake dovu učinješe [6: 1470]; *De smo tebe gajret učinelji! [1: 1402]; *Otidite, haber učinite! [3: 1121]; *Tevabije hizmet učinješe [18: 625]; *Rakija mi huđum učinila [24: 592]; *Bane će me itljak učineti [4: 476]; *Pa sam tvrdo jemin učinijo [18: 220]; *Na vezira juriš učinijo [18: 1035]; *Sad će naske katal učineti [31: 984]; *U planinu konak učineo. [28: 375]; *Bog ga njega nalet učinijo. [23: 474]; *Vid' sa kim si namaz učinijo! [2: 1169]; *Te je Đuljić ničah učinijo [6: 968]; *Šta***************

3 Uostalom imenica u sastavu dekomponiranog predikata obično je (dakle ne i uvijek) glagolska i često je (dakle ne i bez izuzetka) izvedena od punoznačnoga glagola (Silić, Pranjković 2005; Čirgić, Silić, Pranjković 2010).

4 Obrazac 2 – 4 jedan je od triju najčešćih obrazaca drugog polustiha (druga dva jesu 4 – 2 i 3 – 3) (Lord 1990: 85).

5 Upotreba vokativa umjesto nominativa imenica koje označavaju imena, prezimena i titule prepoznatljiva je odlika epskih pjesama (Maretić 1966; Kuna 1978; Nakaš 2005). Na taj način dobije se slog više u stihu, tako da je ta upotreba metrički uvjetovana.

je devljet peškeš učinijo [13: 156]; *Mujo mu je seljam učineo* [29: 369]; *Pa ga zemljom surgun učinijo* [15: 194]; *Veliki je šenluk učinijo.* [28: 938]; *E sve kulu tamir učinilji.* [4: 86]; *Namaz akšam tećmil učinila.* [23: 505]; *Ćesar nama tembih učinijo* [1: 1180]; *A ko jim je zulum učinijo.* [27: 37].

Iz navedenih stihova može se uočiti da dekomponirani predikati u epskoj poeziji nastaju raščlanjivanjem prostoga glagolskog predikata. Međutim, u korpusu ima i primjera dekompozicije punoznačnih glagolskih leksema u sastavu složenoga glagolskog predikata, ali je njihova frekventnost znatno niža. Oblici modalnih i faznih glagola u tim primjerima, a to su obično *moći* i *stati* (u značenju *početi*), strukturno ne pripadaju drugom polustihu, već se iskazuju u prvom polustihu:

Moreš li mi hizmet učiniti? [21: 53]; *Moreš, sine, hizmet učiniti* [21: 65]; *Moš' li, Mujo, zulum učinjeti* [16: 146];

E stade ga divan učiniti. [2: 1101]; *Pa him stade divan učinjeti* [2: 1141]; *Stade ga divan učinjeti.* [12: 100]; *Pa stadeh i divan učinjeti.* [17: 582].

Među dekomponiranim predikatima mogu se razlikovati oni koji su zamjenjivi monoleksemskim glagolima istoga značenja tvorbena povezanim sa imenicom kao nosiocem leksičkog značenja predikata od onih koji nisu (Palić 2000; Silić, Pranjkoć 2005). U grupu prvih i znatno brojnijih koji se susreću u korpusu, a u kojima je dakle punoznačni glagol izveden od imenice orijentalnog porijekla, spadaju npr. *divan činiti = divaniti, gajret činiti = gajretiti, haber učiniti = nahaberiti, hizmet činiti = hizmetiti, juriš činiti = jurišati, konak (u)činiti = konačiti, učiniti selam = poselamiti, surgun učiniti = surgunisati, šenluk činiti = šenlučiti, zulum činiti = zulumčariti*, dok se u grupu drugih ubrajaju oni koji nemaju semantičko-tvorbeni potencijal zamjene jednom istoznačnom glagolskom leksemom, npr. *itlak (u)činiti, nalet (u)činiti*. Od svih dekomponiranih predikata zamjenjivih jednom glagolskom leksemom u Parry – Lordovoj zbirci potvrda ima samo za *dževabiti, halaliti (se), konačiti, peškešiti i teslimiti*, a svi su ti glagoli izvedeni od imenica orijentalnog porijekla dodavanjem sufiksa *-iti*:

Valja caru đevab đevabiti [4: 1759]; *Ko će caru đevab đevabiti?* [19: 1029];⁶ *Hod', Selime, da se halalimo!* [28: 101]; *I sad hodi da se halalimo!* [28: 136]; *Tu je Dojčić*

6 Da se epske formule stvaraju zamjenjivanjem jedne riječi drugom istosložnom riječju eklatantno oprimjeruje stih *Ko će caru đevab učiniti?* [18: 1031], u kojem je razlika u odnosu na gore ekscerpirani stih svedena isključivo na glagol: *učiniti – dževabiti*, dok je ostatak stihova istovjetan.

konak konačijo. [13: 118]; *I tunake konak konačiše* [15: 324]; *I Haljilu peškeš peškešao*. [13: 156]; *Da teslimim careva fermana?*[1: 150]; *Da devljetu ključé tesljimimo*. [1: 281].

Ovaj ograničeni opseg upotrebe monoleksemskih glagola umjesto dekomponiranih predikata ujedno je pokazatelj koliko je konstrukcija *učiniti* + imenica snažno inkorporirana u jezik epske poezije kao njegovo posebno stilsko-metričko obilježje.

Napomena:

U Parry-Lordovoj zbirci upotrebljava se i neprelazni (povratni) glagol *učiniti se*, i to u konstrukciji s imenicom u besprijedložnom akuzativu: *učiniti se* + imenica. Takva je upotreba odraz umješnosti epskih pjevača da oblikuju stihove ili dijelove stihova po uzoru na ustaljene obrasce formula kakav je *učiniti* + imenica. Primjeri su tih konstrukcija, u kojima *se* dolazi u prvom polustihu, veoma rijetki:

S Alijom sehalal učiniše. [3: 989]; *Što se bego pišman učinjeo*. [18: 586]⁷.

4.2. Glagol *učiniti (se)* + pridjev

Pojava koja dosada nije zamijećena u istraživanju jezika bošnjačke epske poezije ogleda se u tome da ulogu nosioca leksičkog jezgra konstrukcije s glagolom *učiniti* u ličnom glagolskom obliku ima i pridjev, dakle ne samo imenica. Pridjev u toj ulozi dolazi rjeđe negoli imenica. Članovi te konstrukcije najuobičajenije dolaze u drugom polustihu izgrađenom prema istovjetnom ritmičko-sintaksičkom obrascu u kojem glagol *učiniti* stoji s imenicom: 2 – 4, tako da se na jednostavan način stvaraju formule drugog polustiha – zamjenjivanjem jednog dvosložnog pridjeva drugim istosložnim pridjevom. Korištenje istih, tradicionalnih obrazaca u konstrukciji glagola i s imenicom i s pridjevom način je na koji epski pjevač ujedno sebi olakšava sastavljanje i udovoljava zahtjevima brzog sastavljanja pjesme, koja – važno je potertati – nastaje u trenutku samog izvođenja, tako da „brzina sastavljanja prilikom izvođenja prisiljava ga da upotrebljava te tradicionalne elemente” (Lord 1990: 22).

7 *Pišman se učiniti* znači *pokajati se*, a *pišmaniti se – kajati se* (Škaljić 1966: 519), a ne, recimo, *učiniti se pokajnikom*. Stoga je riječ o perifraznim konstrukcijama u službi dekomponiranog predikata, a ne o semikopulativnom predikatu: vezom glagola i imenice označava se radnja, tj. imenica ovdje nije dopuna kojom se obilježava šta se pripisuje glagolu nepotpuna značenja (što bi onda bio semikopulativni, a ne dekomponirani predikat).

Perfektivni glagol u tim konstrukcijama može biti neprelazni (povratni) (*učiniti se*) i prelazni (*učiniti*), dok je pridjev bez izuzetka orijentalnog porijekla, a u stihovnom ustrojstvu zajedno vrše službu semikopulativnog predikata. Međutim, iako se gramatičkim pravilima (Palić 2000; Silić, Pranjković 2005; Čirgić, Pranjković, Silić 2010) propisuje da imenske riječi uz neprelazne glagole dolaze u obliku nominativa ili instrumentala bez prijedloga, a uz prelazne u obliku besprijedložnog instrumentala ili prijedložnog akuzativa,⁸ korišteni korpus pokazuje da su svi pridjevi u ulozi dopune kojom se obilježava leksičko značenje tog predikata bez svojstva promjene: oni su indeklinabilni, što je pokazatelj njihova stranoga porijekla, naprimjer: *gajb (se) učiniti: Hrtovi se gajip učinješe*. [16: 30].

Upotreba takvih konstrukcija (indeklinabilni dvosložni pridjev orijentalnog porijekla + *učiniti*), koje odstupaju od uobičajenih jezičkih uzusa, zapravo je utemeljena na izgrađivanju drugog polustiha po uzoru na ustaljene i česte obrasce u epskoj poeziji, a to su ovdje tradicionalni obrasci dekomponiranog predikata: dvosložna imenica orijentalnog porijekla + *učiniti*, tako da se oko glagola *učiniti* stvaraju “grozdovi formula” (Lord 1990: 113) kao karakteristično obilježje usmenog epskog stila, dok su epske formule u koje su inkorporirani orijentalizmi tako adaptirane da odražavaju kulturnu, društvenu, vjersku i političku stvarnost svoga vremena (Lord 1974; Nakaš 2005). Gramatiku koja iziskuje versifikaciju i koja je zasnovana na formuli, a u okviru koje se susreću konstrukcije koje odstupaju od uobičajenoga govornog jezika, Lord (1990) naziva specijaliziranom poetskom gramatikom – gramatikom paratakse i često upotrebljivanih i korisnih fraza.

Perfektivni neprelazni glagol *učiniti se* može imati oblik aorista, pri čemu je *se* izrečeno u prvom polustihu, ili glagolskog pridjeva radnog u sastavu perfekta, kada *se* dolazi u prvom polustihu ili ima besložni oblik u drugom polustihu,⁹ a enklitički prezentski oblik glagola *jesam* (ako to nije glagolska enklitika *je*) iskazan je u prvom polustihu ili je izostavljen. Ovi su primjeri češći u korpusu. Naprimjer:

8 Da leksičko jezgro semikopulativnog predikata može doći u obliku i drugih padeža ili istih padeža u konstrukciji s drugim veznicima, potvrđuju Piper i dr. (2005) koji, podvodeći pod semikopulativne glagole i neke koji se ne navode u gore spomenutim gramatikama, izdvajaju i sljedeće konstrukcije: nominativ s veznikom kao uz semikopulativne glagole tipa *zaposliti se, raditi* i plasirati se u “idiomatizovanoj strukturi” sa značenjem “u svojstvu, u rangu”, genitiv s prijedlogom *od* uz semikopulativne glagole tipa *sastojati se, nastati* i *zavisiti*, slobodni dativ u funkciji semantičke dopune uz semikopulativne glagole tipa *pripadati, prisustvovati* ili *podleći*, te lokativ s prijedlogom *na* uz semikopulativne glagole tipa *počivati, zasnivati se, temeljiti se* i *ostajati*.

9 Glagolska se enklitika *je* ovdje, uostalom kao i u književnom jeziku, izostavlja iza *se*.

Pa to reće, gajib s¹⁰ učinela. [24: 647]; *Je lj' se kula harap učinela* [6: 169]; *E! Hel se labud harum jučinijo!* [20: 480]; *Kad se raja hasi učinela* [26: 74]; *Za svate se hazur učinjeo* [3: 1187]; *Kad se Bosna rahat učinela* [2: 720]; *Taman su serahat učinili* [18: 778]; *Na tome se razi učineše.* [30: 430]; *Ha na tome razi s¹¹ učinelji* [30: 435]; *Kad se oni sačin učineli* [31: 846].

Perfektivni prelazni glagol *učiniti* može stajati u obliku aorista ili infinitiva u sastavu futura prvog, pri čemu je enklitički prezentski oblik pomoćnoga glagola *htjeti* izrečen u prvom polustihu. Ovi su primjeri rjeđi u korpusu. Naprimjer:

Nastasiju hairlji¹² učinješe. [11: 759]; *Blagom ću ga ihja učiniti.* [7: 14]; *Sad će naske rezilj učinjeti.* [1: 652].

Napomena:

Svi ti predikati po strukturnom obrascu spadaju u semikopulativne predikate: semikopulativni glagol + nepromjenjivi pridjev (pridjev \emptyset -vrste). Međutim, s jedne strane, ovdje je važno potcrtati da je većina tih predikata iz korpusa zamjenjiva jednom punoznačnom glagolskom leksemom istoga značenja koja je u tvorbenoj vezi s pridjevom, npr.: *harab (se) učiniti = oharabiti (se)*, *harun (se) učiniti = uharuniti (se)*, *hasi / asi (se) učiniti = pohasiti / poasiti (se)*, *hazur (se) učiniti = uhazuriti (se)*, *rahat (se) učiniti = urahatiti (se)*, *razrahatiti (se)*, *rezilj učiniti = ureziliti*, *sačin (se) učiniti = usačiniti (se)*. (Primjera takvih punoznačnih glagolskih leksema nema u korpusu.) Zamjenjivanje članova predikata jednom istoznačnom glagolskom leksemom, što bi te konstrukcije podvelo pod dekomponirane predikate, proistječe iz same tvorbe tog sloja stranih riječi s obzirom na to da su svi iznad navedeni glagolski orijentalizmi izvedeni od pridjevskih orijentalizama, u čemu se ustvari ogleda sličnost u odnosu na dekomponirane predikate s imeničkim orijentalizmom kao neglagolskom leksemom koji su zamjenjivi istoznačnim glagolskim orijentalizmima koji se izvode od imeničkih orijentalizama. Također, iz navedenog proizlazi da konstrukcija *(u)činiti (se) + pridjev* ima isto značenje kao i punoznačna glagolska leksema, a to je značenje radnje. S druge strane, semikopulativni predikati nisu zamjenjivi jednom glagolskom leksemom istoga značenja. Glagol je u tim

10 Kako drugi polustih ne bi imao previše slogova, upotrijebljen je poetski besložni oblik od se (s).

11 Ista napomena

12 Ovaj je primjer manji izuzetak jer je pridjev upotrebljen u trosložnom (a ne dvosložnom) obliku, ali strukturno pripada drugom polustihu.

predikatima semikopulativni, a pridjev kao nosilac leksičkog jezgra predikata je u službi dopune „kojom će se obilježiti temeljno leksičko značenje predikata (tj. šta se pripisuje)” (Palić 2000: 367), tako da konstrukcija *(u)činiti (se) + pridjev* ima značenje “identifikacije ili atribucije” (Vasilj, Žagmešter, Nazalević Čučević 2022: 45). Međutim, to značenje – važno je naglasiti – nemaju glagolske konstrukcije s pridjevom koje su zamjenjive jednim punoznačnim glagolom, a takve su većinski zastupljene u korpusu.

Iako se po razlaganju glagola na sastavne dijelove i po značenju ti predikati mogu odrediti kao dekomponirani, samo zbog toga što je nosilac leksičkog značenja predikata *imenica*, a ne *pridjev*, prema definiciji koju je dao Radovanović, ovdje se takvi predikati, s obzirom na njihov strukturni obrazac, ubrajaju u semikopulativne.¹³

4.3. Ostale pozicije članova konstrukcije unutar stihovnog ustrojstva

Kako se na temelju gore navedenih primjera može uočiti, glagolska konstrukcija sastavljena od *učiniti* i imenice ili pridjeva stranoga porijekla najuobičajenije popunjava cijeli drugi polustih. Međutim, to nije jedina pozicija koju imaju članovi te konstrukcije u stihu: mogu biti smješteni u prvom polustihu ili raspoređeni tako da jedan član stoji u jednome, a drugi član u drugom polustihu. Odstupanja od ustaljenog smještanja te konstrukcije u drugi polustih motivirana su metričkim ili stilskim razlozima.

Kada ta konstrukcija popunjava cijeli prvi polustih, to onda podrazumijeva da glagol mora biti izrečen u dvosložnom obliku, zato što imenice i pridjevi stranoga porijekla imaju dvosložan oblik, tako da je strukturni obrazac 2 – 2¹⁴. Kako se nijedan od oblika perfektivnoga glagola (*učiniti*) ne uklapa u taj obrazac, jer je svaki od tih oblika čini više od dva sloga, takva metrička zadatost nameće iskazivanje nekog od oblika glagola imperfektivnog vida (*činiti*) u prvom polustihu. U Parry–Lordovoj zbirci pjesama glagol *činiti* u navedenom obrascu ima oblik imperativa ili prezenta,

13 Silić i Pranjaković (2005: 188) navode da „u vezi s konstrukcijama u kojima se javljaju perifrazni glagoli katkada se govori o dekomponiranju (tj. rastavljanju na sastavne dijelove) predikata, što znači da se pojedini glagoli mogu ‘rastaviti’ na glagolski dio (s uopćenim značenjem radnje) i imenski dio”. Imenski dio ovdje ne podrazumijeva samo imenice nego i imenske riječi, pa i pridjeve. Na ovaj način definiran, dekomponirani predikat uključivao bi većinu primjera spoja glagola (*u)činiti (se)* i pridjeva iz odabranog korpusa. Stoga bi ovdje navedeni primjeri mogli biti osnova da se postave drugačiji kriteriji za jasnije razlikovanje predikata, pri čemu bi među prvima za dekomponirani predikat to bila mogućnost zamjenjivanja članova predikata – bilo da je neglagolska leksema imenica ili pridjev – jednom glagolskom leksemom istoga značenja, a koja je u tvorbenoj vezi s imenskom riječi.

14 Obrazac 2 – 2 jedan je od triju najčešćih obrazaca prvog polustiha (druga dva jesu 1 – 3 i 4) (Lord 1990: 84).

dok je drugi član obrasca beziznimno imenica (dakle ne i pridjev) stranoga porijekla: *ćara (ćare)*, *divan*, *gajret*, *hizmet (izmet)*, *sabur* i *šenluk*. U nekim primjerima glagol prethodi imenici, a u nekima je obrnuto:

Ćini ćare, jod Zadara bane! [4: 344]; *Ćini ćare, dilber Nastasija!* [11: 525]; *Ćini ćare, izbavi ni konje* [17: 598]; *Ćini ćare kako znaš, serdare!* [18: 995]; *Ćini ćare tvome sibijanu!* [27: 155]; *Ćini ćare sibijanu tvome* [28: 44]; *Divan ćini Fata na nogama.* [1: 1565]; *Gajret ćin'te da him udarimo!* [19: 562]; *Hizmet ćine'ju mutvak odaju* [24: 861]; *Hizmet ćine' dvanajes godina* [24: 862]; *Sabur ćini dok oprimum vojsku* [18: 1040]; *Šenluk ćini jod Zadara bane.* [4: 13]; *Šenluk ćini od Zadara bane* [5: 5]; *Šenluk ćini od Zadara bane* [6: 5].¹⁵

Pored toga što mogu zajedno zauzimati cijeli prvi polustih, imperfektivni glagol *činiti* u dvosložnom obliku i dvosložni oblik imenice stranoga porijekla javljaju se, kako korpus pokazuje, u različitim polustihovima bilo da *činiti*, redovno u 3. l. jd. prezenta, stoji na početku prvoga, a imenica na početku drugog polustiha, ili obrnuto – imenica na početku prvoga, a glagol na početku drugog polustiha, tako da se iskazuju odvojeno u stihu (između njih je obično neka dvosložna riječ), bilo da *činiti*, u obliku 3. l. mn. prezenta, dolazi na kraju prvoga, a imenica na početku drugog polustiha, ili obrnuto – imenica na kraju prvoga, a glagol na početku drugog polustiha, tako da se izriču u nizu (a ne odvojeno) u stihu. Prema tome, to su gramatički i metrički istovjetni primjeri kao u obrascu 2 – 2, a razlika se jedino svodi na red riječi u stihu. Takav neuobičajeni red riječi, koji je povezan s „težnjom za uspostavljenjem cezure iza četvrtog sloga” (Nakaš 2005: 122), stoga ima veoma izraženu stilsku vrijednost. Glagol *činiti* kao prvi član te konstrukcije ima, dakle, oblik prezenta, a među imenicama stranoga porijekla kao drugi član dolaze *hizmet (izmet)*, *dova* i *haber*, npr:

Ćini lj' staroj hizmet u odaji? [4: 61, 4: 603, 4: 925]; *Ćini l' staroj hizmet u odaji* [6: 166]; *Ćini lj' staroj hizmet u ođaku* [4: 880]; *Ćini lj' staroj hizmet do ođaka?* [5: 39]; *Izmet staroj ćini u odaji* [6: 205];

15 Glagol *činiti* iz metričkih razloga u prvom polustihu može biti upotrebljen i u jednosložnom obliku kada mu prethodi neka od jednosložnih riječi. Tada je strukturni obrazac prvog polustiha 1 – 1 – 2, tako da glagolska konstrukcija može stajati u prvom polustihu i uz još neku riječ. Međutim, takvi primjeri odudaraju od ustaljene upotrebe ove konstrukcije, stoga ih je ograničen broj, svega dva u cjelokupnoj zbirci:
Halj' ćin' ćare, alj' ni danas kaži [30: 61]; *Halj' ćin' ćare, alj' ne posiječi* [32: 126].

Neka haber cinu¹⁶ devojkama [5: 492]; Pa sve cinu dovu u odaju.[17: 776].

U neuobičajenom, stilski obilježenom redu riječi u stihu stoje članovi te konstrukcije i kada je glagol perfektivnog vida (*učiniti*). Iskazivanje glagola *učiniti* i imenice ili pridjeva u različitim polustihovima na primjerima iz Parry–Lordove zbirke uglavnom obuhvata tri egzemplarna modela: imenica ili pridjev izriče se na početku prvoga, a glagol na kraju drugog polustiha; imenica dolazi na kraju prvoga, a glagol na kraju drugog polustiha; imenica se nalazi na kraju prvoga, a glagol na početku drugog polustiha ili obrnuto – glagol se javlja na kraju prvoga, a imenica na početku drugog polustiha, tako da ovdje članovi konstrukcije, u odnosu na prethodna dva modela, ne stoje odvojeno u stihu, već u različitim polustihovima. U navedenim modelima glagol *učiniti* dolazi u obliku infinitiva (u sastavu futura prvog), glagolskog pridjeva radnog u jedninskom obliku (u sastavu perfekta ili potencijala prvog) ili imperativa u 2. l. jd., dok ulogu leksičkog jezgra imaju imenice *derman*, *gazap*, *halal*, *hila* (*hinla*), *hizmet* (*izmet*), *juriš*, *katul* (*katal*), *nalet*, *selam* (*seljam*) i *tembih* ili pridjevi *hasi/asi* i *ihja*:

Gazap će ne svijja učineti. [31: 250]; *Hasi mu se narod učinio* [24: 31]; *Hasi mu se narod učinijo* [25: 21]; *Hizmet si mi, sine, jučinijo.* [23: 719]; *Ihja bi ga parom učinijela* [24: 445]; *Katal ću te kaže, učiniti.* [27: 72]; *Nalet care Muja j učinijo* [22: 747]; *Seljam ti je Đano učinejo* [27: 560];

Ko će derman caru učinjeti? [15: 170]; *I halalu*¹⁷ *dobar učinijo* [23: 718]; *Što si hinlu mene učinela?* [31: 938]; *Jedno juriš pa je učinela.* [31: 956]; *Sad je juriš hajduk učinejo.* [32: 245]; *Bog mu katal pleme jučinijo.* [23: 472];

Jedan derman učini Đuljiću. [4: 264]; *Jedan derman učini mi, bane!* [5: 133]; *Jedan derman učini mi, bane!* [6: 361]; *Ti učini tembih na družinu* [6: 1202].

Iskazivanje članova konstrukcije kako u drugom polustihu, što je najuobičajenije, tako i u prvom polustihu ili u različitim polustihovima (bilo u nizu ili odvojeno u stihu), što je rjeđe, posvjedočuje upotrebu različitih formi iste usmene pjevačke tehnike kojom se služe epski pjevači kako bi sastavljali stihove prema ustaljenim obrascima. Takva upotreba izvire iz, s jedne strane, potrebe za jednostavnošću, budući da dugo pjevanje u strogoj deseteračkoj strukturi stiha iziskuje korištenje tradicionalnih (već postojećih, uobičajenih i ustaljenih) obrazaca epskih formula te,

16 Nastavak -u u 3. l. mn. prezenta specifična je govorna crta područja Sandžaka.

17 Gramatički nepravilan, oblik *halalu* umjesto *halal* metrički je uvjetovan.

s druge strane, opće težnje epskih pjevača da izbjegnu uzastopna ponavljanja u rasporedu riječi u stihu pri izricanju istih veza među riječima, kako bi i na taj način privukli i održali pažnju kritičke slušalačke publike, koja ima važnu ulogu u nastajanju pjesme, a da pri svemu tome izlože događaje i radnju u jednu misaonu zaokruženu cjelinu.

5. PORIJEKLO IMENICA I PRIDJEVA KAO NOSILACA LEKSIČKOG ZNAČENJA KONSTRUKCIJE

Ranije u radu već je spomenuto kako je Lord ustvrdio da u konstrukcijama s glagolom (*u)činiti (se)* dolaze “turske riječi”, tj. one koje se tradicionalno nazivaju orijentalizmima. Budući da je jedan od zadataka ovoga rada da se odrede imenice i pridjevi po porijeklu, ovdje će se preispitati ta tvrdnja, s ciljem da se ustanovi da li među imenskim riječima ima i onih drugačijeg porijekla od onog što Lord navodi.

Pridjevi i imenice stranoga porijekla, koji su nosioci leksičkog značenja predikata, različitog su postanja. To su turcizmi arapskog porijekla (riječi arapskog porijekla u bosanski preuzete posredstvom turskoga), turcizmi perzijskog porijekla (riječi perzijskog porijekla u bosanski preuzete posredstvom turskoga), turcizmi (iskonske turske riječi) te riječi iz albanskoga i italijanskog jezika, kao i mješovite tvorenice. Među tim riječima najbrojniji su turcizmi arapskog porijekla. Ima ih 41, tako da od ukupnog broja riječi stranoga porijekla (i imenica i pridjeva) kao nosilaca leksičkog značenja predikata, a to je 58, gotovo 71% otpada upravo na te riječi.

Kako bi se odredilo na šta se značenjski odnose, korisno je imeničke turcizme arapskog porijekla, kojih je 31, klasificirati prema tematskim poljima. Uvjerljivo najveći broj tih riječi zastupljen je u tematskom polju *apstraktne imenice*: *aman*, *ćeder*, *ćeif*, *dava*, *dever* (*devar*), *dževab* (*đevab*), *gajret*, *gazap*, *haber*, *halal*, *hatar*, *hila* (*hinla*), *hizmet* (*izmet*), *hućum* (*huđum*), *hudžum* (*huđum*), *itlak* (*itljak*), *jemin*, *katul* (*katal*), *nalet*, *nićah*, *sabur*, *tamir*, *tekmil* (*tećmil*), *tembih*, *teslim* (*tesljim*), *tuhmet* (*tuhme*) i *zulum*. Znatno je manje riječi koje pripadaju tematskom polju *islamski vjerski izrazi i pojmovi*, a to su *dova* i *selam* (*seljam*). Tematsko polje *karakteristična svojstva ljudi* obuhvata svega jednu riječ, a to je *ašik* (*hašik*), dok se za *devam* ne može posve sigurno ustanoviti njeno značenje. Preostali dio čine pridjevski turcizmi arapskog porijekla, kojih je 10: *gajb* (*gajib*, *gajip*), *harab/harap*, *harun* (*harum*), *hasi/asi*, *hazur*, *ihja*, *rahat*, *razi*, *rezil* (*rezilj*), *saćin*. Važno je potcrtati da riječi iz te najmnogobrojnije grupe ne pripadaju standardnom bosanskom jeziku, u kojem postoje odgovarajući sinonimi obično domaćeg, slavenskog porijekla koji

se uzimaju kao preporučena ili prihvatljiva leksika, nego supstandardu, bilo da se određuju kao stilski i ekspresivno markirana leksika, bilo da je upotreba tih riječi anahronična (zastarjelice). Izuzetak od navedenoga ograničen je na islamske vjerske izraze i pojmove koji su uglavnom nezamjenjivi u leksici bosanskog jezika: *dova* i *selam* (*seljam*).

Po brojnosti na drugo mjesto dolaze turcizmi perzijskog porijekla, kojih ima 10, što je približno 17%, i koji zajedno sa turcizmima arapskog porijekla u najvećoj mjeri popunjavaju mjesto nosioca leksičkog značenja predikata. Većinom su to riječi koje prema tematskom polju, uostalom kao i turcizmi arapskog porijekla, spadaju u *apstraktne imenice*: *avaz* (*havaz*), *ćara* (*ćare*), *derman*, *divan*, *đerdek* (u upotrebljenom prenesenom, metonimijskom značenju u pjesmi), *namaz* i *peškeš*. Preostali turcizmi perzijskog porijekla mogli bi se podvesti pod tematska polja *novac i plaćanje*: *bakšiš*, zatim *poslovni odnosi*: *ćirak* (*ćirak*), kao i *različita emotivna stanja*: *pišman*. Gotovo sve riječi i iz te grupe objedinjuje to što se odlikuju ekspresivnošću odnosno što su to zastarjele riječi. Jedina je iznimka *namaz*, riječ koja pripada bosanskom standardnom jeziku, budući da za nju nema odgovarajućeg jednoleksemskog ekvivalenta domaćeg, bosanskog porijekla.

Kao nosioci leksičkog značenja predikata rijetko se javljaju riječi drugačijeg postajanja. Takvih je riječi u korpusu ukupno sedam, od čega su tri riječi iskonske turske, a to su imenice *juriš*, *konak* i *surgun*, dok su dvije riječi mješovite tvorenice, koje su nastale derivacijom i u bosanski preuzete posredstvom turskoga: jedna je arapskog-turskog porijekla, a to je pridjev *hairli* (*hairlji*) (< tur. *hayırlı* < ar. *ḥayr* i tur. suf. *-li*), a druga je perzijsko-turskog porijekla, a to je imenica *šenluk* (< tur. *şenlik* < perz. *šang* i tur. suf. *-lik*). Da nosioci leksičkog značenja nisu samo iskonske turske riječi niti one koje su preuzete posredstvom turskoga, potvrđuju, istina, samo po jedan imenički italijanizam *pat* (*pata*) i jedna imenica albanskog porijekla, a to je *besa*, koja, pored toga, posvjedočuje utjecaj leksičkih elemenata susjednog albanskog jezičkog sistema na novopazarski poddijalekat sandžačkog dijalekta kao područje nastanka pjesama odabranog korpusa.

Prema tome, rezultati analize imenica i pridjeva po porijeklu potvrđuju Lordovo zapažanje kako su te riječi preuzete posredstvom turskoga ili su iskonske turske riječi. Međutim, po uzoru na konstrukcije s riječima orijentalnog porijekla pjevači upotrebljavaju i riječi koje su drukčijeg postajanja, tako da se kao nosioci leksičkog značenja pojavljuju riječi albanskog i italijanskog porijekla, ali je njihova upotreba izrazito niske frekvencije.¹⁸

18 U Parry–Lordovoj zbirci ima primjera u kojima u konstrukciji uz glagol *učiniti* stoje dvosložne imenske riječi

6. FREKVENTNOST KONSTRUKCIJE

U Parry – Lordovoj zbirci epskih pjesama ima ukupno 58¹⁹ riječi stranoga porijekla koje dolaze zajedno s glagolom *(u)činiti (se)*, od toga 47 imenica i 11 pridjeva. Kako posuđivanju u jeziku uglavnom prethodi materijalno i duhovno posuđivanje kao rezultat dodira dviju kultura i civilizacija, prvo se preuzimaju novi predmeti, pojmovi i pojave, pa onda, zajedno s njima, i riječi koje ih imenuju, tako da su u tim okolnostima među posuđenicama najbrojnije imenice (Vajzović 1999). Stoga je sasvim očekivano što među imenskim riječima kao neglagolskim leksemama u sastavu tih konstrukcija ima više imenica negoli pridjeva.

Te su glagolske konstrukcije različite frekventnosti. Glagol *(u)činiti (se)* jedanput dolazi s riječima *aman, avaz (havaz), bakšiš, besa, čirak (ćirak), devam, dever (devar), dževab (đevab), gazap, hairli (hairlji), hatar, sabur, sačin i tuhmet (tuhme)*, dvaput s *ćeder, đerdek, gajb (gajib, gajip), harab/harap, harun (harum), konak, rezil (rezilj) i teslim (tesljim)*, triput s *ćeif, gajret, hućum (huđum), hudžum (huđum), itlak (itljak), peškeš, tamir i teknil (tećmil)*, četiri puta s *dava, ihja, pišman i selam (seljam)*, pet puta s *halal, hazur i hila (hinla)*, šest puta s *namaz, pat (pata) i razi*, sedam puta s *ašik (hašik), derman, rahat i šenluk*, osam puta s *hasi/asi, tembih i zulum*, 10 puta s *dova*, 11 puta s *sjemin, nalet (naljet) i surgun*, 15 puta s *haber*, 16 puta s *divan i nićah*, 17 puta s *ćara (ćare)*, 21 put s *juriš*, 24 puta s *katul (katal) i 35 puta shizmet (izmet)*.

slavenskog porijekla. Takva konstrukcija također dolazi u drugom polustihu obrasca 2 – 4 i izgrađuje se po uzoru na konstrukciju *učiniti + imenica ili pridjev orijentalnog porijekla*. Ima ih veoma malo u korpusu: *Na Haljila viku učinijo* [6: 845]; *Ondar beže viku učinijo* [21: 202]; *Nego caru štetu učinjeti* [6: 1419]; *Te se Mujo sljijep učinijo*. [13: 332].

19 U ovaj broj nije uračunata konstrukcija s riječi *surluk*: *Surluk čini crnjo na planinu*. [32: 219]. U ovdje korištenim etimološkim priručnicima i rječnicima nema te riječi, koja se javlja u jednoj, 32. pjesmi zbirke, i to dvaput, tako da nedostaje gramatički i značenjski opis koji se daje uz riječi. Iz tog razloga riječ nije uzeta u analizu. Međutim, s obzirom na završetak riječi (turski sufix *-luk*) može se osnovano pretpostaviti kako je ta riječ imenica apstraktnog značenja, što bi i prema upotrebi u konstrukcijama s glagolom *(u)činiti (se)* bilo i očekivano jer su imenice kao nosioci leksičkog značenja predikata većinom apstraktne.

Tabelarni prikaz podataka o frekventnosti te glagolske konstrukcije dat je u nastavku.

Frekventnost upotrebe (u)činiti (se) + imenica ili pridjev stranoga porijekla		
	imenica ili pridjev stranoga porijekla	učestalost pojavljivanja
(u)či niti (se)	<i>aman, avaz (havaz), bakšiš, besa, čirak (ćirak), devam, dever (devar), dževab (đevab), gazap, hairli (hairlji), hatar, sabur, sačin i tuhmet (tuhme)</i>	1
	<i>čeder, đerdek, gajb (gajib, gajip), harab / harap, harun (harum), konak, rezil (rezilj) i teslim (tesljim)</i>	2
	<i>čEIF, gajret, hućum (huđum), hudžum (huđum), itlak (itljak), peškeš, tamir i teknil (tećmil)</i>	3
	<i>dava, ihja, pišman i selam (seljam)</i>	4
	<i>halal, hazur i hila (hinla)</i>	5
	<i>namaz, pat (pata) i razi</i>	6
	<i>ašik (hašik), derman, rahat i šenluk</i>	7
	<i>has / asi, tembih i zulum</i>	8
	<i>dova</i>	10
	<i>jemin, nalet (naljet) i surgun</i>	11
	<i>haber</i>	15
	<i>divan, nićah</i>	16
	<i>ćara (ćare)</i>	17
	<i>juriš</i>	21
	<i>katul (katal)</i>	24
<i>hizmet (izmet)</i>	35	

Ukupan broj glagolskih konstrukcija sastavljenih od (u)činiti (se) i imenice ili pridjeva stranoga porijekla, dakle kada se uračunaju u to sva ponavljanja, jeste 342. To znači da se od ukupnog broja stihova u Parry – Lordovoj zbirci, a to je oko 25 hiljada stihova, u 342 stiha javlja ta konstrukcija. Taj je podatak uvjerljiv dokaz kako su predmetne glagolske konstrukcije prema kriteriju frekventnosti svojstvene bošnjačkoj epskoj poeziji, barem na primjeru zbirke iz 1953. godine.

Razlike u upotrebi jednih imenica i pridjeva u odnosu na druge imenice i pridjeve stranoga porijekla uz glagol (u)činiti (se) izvire prevashodno iz tematsko-motivskog okvira same epske pjesme ili nekih njenih posebnosti, a djelimično i iz umješnosti epskih pjevača da upotrebljavaju te konstrukcije u toku izvođenja pjesme. U tom svjetlu valja razmotriti tri najučestalije konstrukcije, a to su one sa imenicama *juriš*, *katul (katal)* i *hizmet (izmet)*. Kako se u epskim pjesmama pjeva obično o bojevima između dviju suprotstavljenih strana ili vojski odnosno o borbama i sukobima epskih likova, epskih junaka i epskih neprijatelja, tako se glagolskom konstrukcijom *juriš učiniti* označava početak borbe ili sukoba, dok se glagolskom konstrukcijom *katul (katal) učiniti* označava ishod tih borbi ili sukoba obilježen, dakle, smaknućem nekog od epskih likova, često epskog neprijatelja. Učestala upotreba glagolske konstrukcije *hizmet (izmet) (u)činiti* povezana je sa stavljanjem u službu cara kao pomoć u

bojevima suprotstavljenih strana, tako da epski likovi i junaci u pjesmama odabranog korpusa hizmet čine caru, s jedne strane, kao i sa stajanjem na usluzi ženskim likovima u pjesmama, tačnije majci, budući da epski likovi i junaci hizmet čine i ostarjeloj majci odnosno “staroj”, kako je epski pjevači obično opisuju, s druge strane.

7. POPIS KONSTRUKCIJA IZ PARRY – LORDOVE ZBIRKE

Struktura rječničkog članka sadrži: naglašenu natuknicu, etimološku odrednicu, oznaku vrste riječi, leksikografsku (stilsku) odrednicu, opis značenja i primjer. Naglašene natuknice navode se u svom osnovnom obliku prema abecednom redoslijedu, i to u standardnojezičkom obliku bez obzira na to da li je takav oblik zastupljen u korpusu ili nije. Ako nije, iza takva oblika zapisan je onaj koji je potvrđen u pjesmama (u oblim zagrada). Etimološke odrednice navode se uza sve riječi: iza natuknice unutar oštih zagrada stavlja se naznaka porijekla riječi tako što se bilježi skraćena jezika iz kojeg je riječ preuzeta ili se toj skraćeni dodaje znak ← (dolazi od), kojim se upućuje na posredničke etimološke oznake. Iza zatvorene oštre zagrade slijedi objašnjenje porijekla u oblim zagrada.²⁰ Oznakama vrste riječi obavještava se o pripadnosti leksema kategorijama riječi. Pripadnost leksema imenicama označava se skraćenicom za rod (*m.*, *ž.*, *s.*), a glagolima skraćenicom za glagolski vid (*svrš.*, *nesvrš.*, *dvov.*). Leksikografskim (stilskim) odrednicama, koje su objašnjene u popisu skraćena, date su informacije o upotrebi i funkciji natuknica u bosanskom jeziku. Opis značenja podrazumijeva kratku leksikografsku definiciju te navođenje sinonima. Ako je natuknica višeznačna, zasebna značenja označena su arapskim brojevima, a podznačenja (ako ih ima) malim slovima. U odvojenom retku dat je kratak opis značenja glagolske konstrukcije. Ispod toga navodi se barem jedan primjer kojim se potvrđuje pojavnost konstrukcije u korpusu. Ako se u korpusu nalaze različiti oblici iste natuknice, navode se svi primjeri tih oblika. Ispod primjera slijedi naglašeni monoleksemski glagol (ukoliko ga ima u korpusu) u istom značenju kao i konstrukcija. Eventualne posebne napomene date su na kraju rječničkog članka.

20 Radi provjere porijekla riječi konsultirana su sljedeća etimološka djela (rječnici i priručnici):
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (dijelovi IV i IX) (1892–1897, 1924)
Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku (1966) Abdulaha Škaljića
Türk dilinin etimoloji sözlüğü (1988) İsmet Zekija Eyüboğlua
Albanian etymological dictionary (1998) Vladimira Orela
Garzanti 2009: Il Grande dizionario Garzanti della lingua italiana 2009 (2008)
Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku (2017) Đenite Haverić i Amele Šehović
Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache (2019) Mareka Stachowskog

āmān < tur. ← ar.> (< tur. *aman* < ar. *amān*) *m.*²¹ *zast.* milost

aman učiniti: pomilovati, oprostiti

Pred ćesarom aman učinejo. [27: 152]

ašik (hàšik) < tur. ← ar.> (< tur. *aşk* < ar. *išk*; < tur. *âşik* < ar. *âşik*) *m. ekspr.* 1. ašigdzija, 2. zanesenjaka, 3. zaljubljen (u službi pridjeva)

ašik se učiniti: 1. zaljubiti se, 2. zaželjeti

Kralje mi se ašik učinijo. [25: 172]

Napomene:

– u korpusu je zabilježena ta riječ sa sekundarnim *h* u inicijalnoj poziciji: *Bane joj se hašik učinijo* [24: 579]

– u korpusu je potvrđen monoleksemski glagol *ašikovati* (1. udvarati se, 2. zabavljati se, 3. šurovati) koji, međutim, nema isto značenje kao *ašik se učiniti* (u korpusu, važno je potcrtati, nema potvrda za predikat “ašik učiniti”, koji ima isto značenje kao punoznačna glagolska leksema *ašikovati*)

āvāz (hāvāz) < tur. ← perz. > (< tur. *āvāz* < perz. *āwāz*) *m. razg. ekspr.* glas

avaz učiniti: oglasiti se, izreći, iskazati

Ta put Aljo havaz učinjeo. [2: 1084]

Napomena:

– u korpusu ima samo jedan primjer dekomponiranog predikata *učiniti avaz* (iznad navedeni) i to je onaj u kojem je imenica *avaz* zabilježena sa sekundarnim *h* u inicijalnoj poziciji

bākšiš < tur. ← perz. > (< tur. *bahşış* < perz. *bahšiš* (*baxšeš*)) *m.* 1. *razg.* napojnica, trinkgelt, 2. *zast.* poklon, dar

bakšiš učiniti: 1. dati napojnicu, bakšiš, trinkgelt; 2. pokloniti, darovati

Ta put beg mu bakšiš učinijo [12: 197]

bësa < alb. > (< alb. *besë* < protoalb. *baitšā* (:ie. **bhoidh-tā* ili **bhoidh-tiā*: **bheidh-*) i alb. *be*) *ž. etnol.* 1. čvrsto obećanje ili časna riječ u Albanaca, 2. ugovor, sporazum o miru između zavađenih strana

besu učiniti: 1. obećati, zavjetovati se, dati riječ; 2. pomiriti (se)

21 Osim što pripada imeničkoj vrsti riječi, *aman* – kao riječ kojom se izriče i pojačava 1. preklinjanje ili 2. čuđenje ili ushićenje – jedni autori određuju kao uzvik (Škaljić 1966: 92, Vajzović 1999: 268), a drugi kao riječcu (Halilović, Palić, Šehović 2010: 16).

Ja sam, sine, besu jučinijo [20: 393]

čirāk (čirāk) <tur. ← perz.> (tur. *çirak, çirāğ, çirāğ* < perz. *če(a)rāğ*) *m.zast.* 1. svijećnjak, 2. onaj koji je dobio kakvu poziciju ili službu, 3. pomoćnik, šegrt

čirak (čirak) **učiniti**: unaprijediti, odlikovati, nagraditi

Dobro bi ga čirak učinejo [30: 82]

Napomena:

– u sastavu dekomponiranog predikata u Parry – Lordovoj zbirci imenica *čirak* ima samo dijalekatski oblik *čirak* (svođenje afrikatskog para č-ć u korist ć)

čāra (čāre) <tur. ← perz.> (< tur. *çāre* < perz. *cāre*) ž. (s.) *zast.* spas, lijek, pomoć

čaru (čare) **(u)činiti**: spasiti/spašavati, izliječiti/liječiti, pomoći/pomagati

Tome čemo čare učineti. [1: 1525]

čēder < tur. ← ar. > (< tur. *keder* < ar. *kadar*) *m. zast.* briga, tuga, žalost

čeder **učiniti**: ozlovoljiti, rastužiti, zabrinuti

No češ caru čeder učineti [4: 1757]

čēif <tur. ← ar.> (< tur. *keyif* < ar. *kāyf*) *m. razg. ekspr.* 1. hir, prohtjev, volja, želja, 2. dobro raspoloženje, naslada, uživanje

čeif **učiniti**: 1. zabaviti se, 2. zabaviti se uz piće i mezu

Ta put Dojčić čeif učinijo [13: 147]

dāva < tur. ← ar. > (< tur. *dāva* < ar. *da 'wā*) ž. *zast.* pritužba, optužba; parnica, tvrdnja

davu **učiniti**: optužiti; utvrditi

Ako caru davu učinjeće [4: 1777]

dērmān < tur. ← perz. > (< tur. *dermān* < perz. *darmān*) *m. razg. ekspr.* 1. lijek, liječenje; 2. *pren.* spas, pomoć, izbavljenje

derman **(u)činiti**: 1. izliječiti/liječiti; 2. spasiti/spašavati, pomoći/pomagati, izbaviti/izbavljati

Ćesar će ni derman učineti [27: 121]

dēvām < tur. ← ar.> (< tur. *devam* < ar. *dāwām*: ar. gl. *dāma*)

devam **učiniti**: potrajati, ostati, nastaviti

Da mi. Da mi Meću devam učinimo [15: 9]

Napomena:

– *devam* kao zasebna leksička jedinica nije zabilježena ni u rječnicima bosanskog jezika ni u korištenim etimološkim rječnicima; Škaljić (1966: 214) upućuje na perfektivnu upotrebu glagolske konstrukcije “činiti *devam*” u zn. “ustrajno vršiti, trajno nešto raditi”, ali se u Parry – Lordovoj zbirci javlja samo imperfektivni glagol *učiniti* uz *devam* (u gore navedenom i jedinom primjeru)

dëver (dëvar) < tur. ← ar. > (< tur. *devir* < ar. *däwr*) *m. razg. ekspr.* borba kroz život; kuburenje, muka, nevolja, nepravilika

dever se učiniti: namučiti se, izmučiti se, izmrevariti se

Grdno si se devar učinijo. [28: 561]

divān < tur. ← perz. > (< tur. *dīvān* < perz. *dīwān*) *m.* 1. *hist. a.* vijeće, savjet, skupština; *b.* carsko ili vezirsko vijeće u Osmanskom Carstvu; 2. *hist. a.* carsko prijestolje; *b.* carski dvor u Osmanskom Carstvu; 3. *razg. ekspr.* besjeda, razgovor, sijelo; 4. sećija; 5. *knjiž.* zbirka poezije u okviru divanske književnosti

divan učiniti: reći, kazati, održati besjedu ili govor

Pa je caru divan učinila. [22: 589]

dòva < tur. ← ar. > (< tur. *dua* < ar. *du ‘ā*) *ž. isl.* molitva, molba upućena Bogu

dovu (u)činiti: (po)moliti se Bogu za svoje dobro i sreću ili dobro i sreću nekog drugog

Samo ćeš mi dovu jućinjeti! [2: 834]

džëvāb (dëvāb) < tur. ← ar. > (< tur. *cevap* < ar. *ġāwāb* (*žawāb*)) *m. razg. ekspr.* odgovor

džëvab (dëvab) **učiniti**: odgovoriti

Ko će caru dëvab učiniti? [18: 1031]

džëvābiti (dëvābiti) *nesvrš.:* *Ne znam šta će dëvab dëvābiti [1: 231]*

Napomena:

– u sastavu dekomponiranog predikata u Parry-Lordovoj zbirci imenica *džëvab* ima samo dijalekatski oblik *dëvab* (svođenje afrikatskog para *dž-đ* u korist *đ*)

dërdek < tur. ← perz. > (< tur. *gerdek* < perz. *girdak*) *m.* 1. *razg. ekspr.* soba u kojoj mladenci spavaju prve bračne noći; 2. *meton.* prva bračna noć

đerdek učiniti: provesti prvu bračnu noć

I ja s mojom đerdek učinjeti. [5: 578]

gājib (gājib, gājip) < tur. ← ar. > (< tur. *gaib, gaip* < ar. *gā'ib*) *prid. neprom. zast.*

1. odsutan, nevidljiv; 2. sakriven, skrovit

gajb (gājib, gājip) **(se) učiniti:** 1. nestati, izgubiti se; 2. sakriti se

Pa to reće, gajib s' učinela. [24: 647]

Hrtovi se gajip učinješe. [16: 30]

gājret < tur. ← ar. > (< tur. *gayret* < ar. *gayrā, gayrat*) *m.* 1. *zast.* revnost, gorljivost; 2. *zast.* napor, nastojanje, trud; 3. *zast.* hrabrost, srčanost; 4. *zast.* pomoć, podrška; 5. *hist.* (Gajret) naziv bošnjačkog kulturno-prosvjetnog društva i časopisa

gajret (u)činiti: 1. (po)truditi se; 2. pomoći/pomagati, podržati/podržavati

De je Bosna gajret učinjela. [3: 1095]

gāzap < tur. ← ar. > (< tur. *gazap, gazab* < ar. *gaḏab*) *m. zast.* 1. bijes, gnjev, ljutnja, srdžba; 2. nesretnik; 3. nevolja, nesreća

gazap učiniti: unesrećiti, upropastiti, uništiti, satrati

Gazap će ne svija učineti. [31: 250]

hāber < tur. ← ar. > (< tur. *haber* < ar. *ḥabar*) *m. razg. ekspr.* 1. vijest, obavijest, glas; 2. a. nagovještaj; b. osvrtnje na koga ili šta; mar

haber (u)činiti: obavijestiti/obavještavati

Ha su Talju haber učinili. [18: 1150]

hāirli (hāirli) < tur. ← ar.-tur. > (< tur. *hayırlı* < ar. *ḥayr* i tur. suf. *-li*) *prid. neprom. razg. ekspr.* dobar, čestit, sretan, valjan

hairli učiniti: usrećiti, oraspoložiti, odobrovoljiti

Nastasiju hairli učinješe. [11: 759]

Napomena:

– općenito su neutraliziranje opozicije *l-lj* i pojava umekšavanja sonanta *l* pod utjecajem kosovskih dijalekata albanskog jezika odlike novopazarskog poddijalekta sandžačkog dijalekta (Jahić i dr. 2000: 37–39)

hālāl < tur. ← ar. > (< tur. *helâl* < ar. *ḥalāl*) *m.* 1. *isl.* ono što je vjerski dozvoljeno, 2. *razg.* ono što je stečeno na častan način; 3. *ekspr.* oprost

halal se učiniti: oprostiti se

I š njima se halal učinila [3: 550]

haláliti se svrš.: *Hoder, majko, da se halalimo. [19: 121]*

hàrāb / hārāp < tur. ← ar. > (< tur. *harap* < ar. *ḥarāb*) *prid. neprom. zast.* ruševan, razvaljen, zapušten, dotrajao

harab se učiniti: opustošiti se, porušiti se

Je lj' se kula harap učinela [4: 559]

hárūn (hárūm) < tur. ← ar. > (< tur. *harin* < ar. *ḥarūn*) *prid. neprom. zast.* 1. koji je objestan, nemiran (o konju); 2. *pren.* tvrdoglav, ćudljiv

harun se učiniti: biti ili postati objestan, uznemiriti se

Te se labud harum jučinijo. [20: 471]

hâsī/âsī < tur. ← ar. > (< tur. *âsi* < ar. *āṣī*) *prid. neprom. ekspir.* 1. grešan, silan; 2. buntovan

hasi/asi (se) učiniti: osiliti se, postati objestan

Tek se dorat hasi učinijo. [5: 74]

Napomena:

– u primjerima iz korpusa dosljedno se upotrebljava sekundarno *h* u inicijalnoj poziciji riječi

hátar < tur. ← ar. > (< tur. *hatır* < ar. *ḥāṭir*) *m.* 1. *razg.* misao, pamet; 2. *ekspir.* naklonost, ljubav

hatar učiniti: iskazati naklonost ili ljubav

Kad bi dobar hatar učinila [25: 184]

házur < tur. ← ar. > (< tur. *hazır* < ar. *ḥāḍir*) *prid. neprom. razg.* spreman, gotov, prisutan

hazur (se) učiniti: spremi (se), pripremi (se)

Za Bosnu se hazur učinijo [3: 361]

hīla (hīnla) < tur. ← ar. > (< tur. *hile* < ar. *ḥīla*) *ž. razg. ekspir.* prevara, podvala, nepravda

hilu (hinlu) **učiniti:** prevariti, podvaliti

Da hilu ti jučineti neće. [26: 220]

Što si mene hinlu učinela! [31: 943]

Napomena:

– u korpusu se paralelno javljaju, kako se to može uočiti i iz ekscerpiranih stihova, primjeri sa sekundarnim *n* i primjeri bez *n* u medijalnoj poziciji riječi

hizmet (izmet) < tur. ← ar. > (< tur. *hizmet* < ar. *hidmat*) *m. ekspr.* 1. služenje, dvorenje, usluga, njega; 2. pomoć

hizmet (u)činiti: 1. (po)služiti, (po)dvoriti; 2. pomoći/pomagati

Hizmećari hizmet učiniše [3: 338]

Izmet staroj ćini u odaji [6: 205]

Napomena:

– primjeri bez etimološkog *h* u inicijalnoj poziciji riječi izrazito su rijetki u korpusu

hücum (hüđum) < tur. ← ar. > (< tur. *hüküm* < ar. *hukm*) *m. ekspr.* presuda, suđenje

hućum učiniti: presuditi

Rakija ti huđum učinila [24: 539]

hudžum (hüđum) < tur. ← ar. > (< tur. *hücum* < ar. *hužüm* (*huğüm*)) *m. ekspr.* juriš, napad, navala

hudžum (huđum) učiniti: napasti, navaliti

A na Švabu hudžum učinila. [27: 503]

Na Rakoću huđum učinele [27: 163]

ihjā < tur. ← ar. > (< tur. *ihya* < ar. *ihyā*²²) *prid.*²² *neprom. ekspr.* preporođen, oživotvoren

ihja učiniti: preporoditi

Ja ću vaske ihja učiniti. [11: 747]

itlāk (itljāk) < tur. ← ar. > (< tur. *itlak* < ar. *itlāq*) *m. ekspr.* oslobođenje, puštanje na slobodu

itlak (itljak) učiniti: osloboditi (se)

Kod devljeta itljak učinela [1: 1377]

jēmīn < tur. ← ar. > (< tur. *yemin* < ar. *yāmīn*) *m. ekspr.* zakletva

jemin učiniti: zakleti se

22 Posudenica *ihja*, prema Škaljiću (1966: 341), jeste pridjev.

Ti si davno jemin učinjela [11: 474]

jüriř < tur. > (< tur. *yürüyüş: yürüme*) *m. vojn.* nagao napad na neprijatelja; navala
juriř učiniti: napasti, navaliti

Pa među njih juriř učinijo. [4: 491]

kätul (kätal) < tur. ← ar. > (< tur. *katıl < ar. qatl*) *m. ekspr.* ubistvo, pogubljenje, smaknuće

katul (katal) **učiniti**: ubiti, pogubiti, smaknuti

Murtati ga katal učineli. [2: 816]

kònak < tur. > (< tur. *konak: *kōn-*) *m.* 1. a. noćenje, konačenje; b. noćište, prenoćište, konačište; 2. a. *hist.* sjedište visokog dužnosnika za vrijeme Osmanskog Carstva; b. kuća kakvog uglednog domaćina; c. *zast.* kuća, dom

konak učiniti: provesti gdje noć, noćiti, prenoćiti

Nočas ćemo konak učiniti [3: 206]

kònačiti *dvov.*: Ne dade him konak konačiti. [32: 501]

nálet (náljet) < tur. ← ar. > (metatezom prema *lanet < tur. lânet < ar. la 'nat*) *razg.*
1. a. prokletstvo; b. prokletnik; 2. *pren. pejor.* onaj koji je prijeko naravi; šejtan, đavo;
3. *pren. fam.* dijete sklono nestašlucima

nalet (naljet) **učiniti**: prokleti

Pa ga care nalet učinijo [23: 282]

Ko je Muja naljet učinijo [22: 620]

nàmāz < tur. ← perz. > (< tur. *namaz < perz. namāz*) *m. isl.* muslimanska molitva koja se obavlja pet puta na dan u određeno vrijeme i pod određenim uvjetima

namaz učiniti: pomoliti se, obaviti molitvu

Pa vaktilje namaz učinila [2: 484]

nićāh < tur. ← ar. > (< tur. *nikāh < ar. nikāh*) *m.* 1. *ekspr.* brak, vjenčanje; 2. *razg.* mehr

nićah učiniti: vjenčati

Tekrar Fatu nićah učinilji. [1: 1612]

pät (päta) < ital. ← lat. > (< ital. *patto < lat. pactum: pāxpācis*) *m. (ž.) zast. jez. knjiž.* međusobna saglasnost o obavezama; pogodba, nagodba, dogovor, ugovor

pat (patu) **učiniti**: usaglasiti se, nagoditi se, sporazumjeti se, dogovoriti se
Sedam put je patu učinijo [1: 190]

pěškeš < tur. ← perz. > (< tur. *peškeş, pīškeş* < perz. *pěškeş, pīškeş*) *m. razg. ekspr.*
dar, poklon

peškeš **učiniti**: darovati, pokloniti
Dajte štogoj, peškeš učiniti [20: 441]

pěškešiti (pěškešati) *nesvrš.:* *I Haljilu peškeš pěškešao.* [13: 156]

pišmān < tur. ← perz. > (< tur. *pišmān* < perz. *pašimān, pišmān*) *m. zast.* 1. pokajnik; 2. onaj koji je odustao od kakve nakane ili pogodbe; 3. onaj koji se predomišlja, koji je neodlučan

pišman se učiniti: 1. pokajati se; 2. odustati od kakve nakane ili pogodbe
Što se bego pišman učinjeo. [18: 586]

rāhat < tur. ← ar. > (< tur. *rahat* < ar. *rāḥa(t)*) *prid. neprom. razg. ekspr.*
zadovoljan, spokojan, bezbrižan, miran

rahat se učiniti: postignuti zadovoljstvo, smiriti se, raskomotiti se
Taman su se rahat učinili [19: 765]

rāzī < tur. ← ar. > (< tur. *razi* < ar. *rādī*) *prid. neprom. zast.* zadovoljan, saglasan, voljan

razi se učiniti: usaglasiti se, dogovoriti se
Pa svi su serazi učinili. [19: 716]

rēzil (rēzilj) < tur. ← ar. > (< tur. *rezil* < ar. *radīl*) *prid. neprom. razg. ekspr.*
osramoćen, obrukan, ponižen

rezil (rezilj) **učiniti**: osramotiti
A ti si ga rezilj učinijo! [16: 523]

sābur < tur. ← ar. > (< tur. *sabır* < ar. *şabr*) *m. razg. ekspr.* strpljenje, strpljivost, izdržljivost

sabur (u)činiti: strpjeti se, biti strpljiv
Sabur čini dok oprimum vojsku [18: 1040]

sācīn < tur. ← ar. > (< tur. *sakin* < ar. *sākin*) *prid. neprom. ekspr.* miran, tih

saćin (se) učiniti: umiriti se, utišati se

Kad se oni saćin učineli [31: 846]

sèlām (sèljām) < tur. ← ar. > (< tur. *selam* < ar. *salām*) *m. isl.* muslimanski pozdrav

selam (seljam) **učiniti:** pozdraviti

Mujo ti je seljam učinijo [6: 1004]

sùrgun < tur. > (< tur. *sürgün*) *m. zast.* progon, progonstvo

surgun učiniti: protjerati

Bajraktare surgun učinijo. [1: 492]

šènluk < tur. ← perz.-tur. > (< tur. *şenlik* < perz. *şang* i tur. suf. *-lik*) *m. razg. ekspr.* veselje, slavlje obično uz pucjavu

šenluk (u)činiti: provesti/provoditi veselje, (pro)slaviti, (pro)veseliti se

S topovima šenluk učinijo [15: 418]

támir < tur. ← ar. > (< tur. *tamir* < ar. *ta 'mīr*) *m. zast.* popravak, renoviranje

tamir učiniti: popraviti, renovirati

Kulu skoro tamir učinilji [4: 80]

tèkmīl (tècmīl) < tur. ← ar. > (< tur. *tekmil* < ar. *tākmīl*) *m. zast.* dopuna, izravnjanje, završetak

tekmil (tecmil) **(u)činiti:** dovršiti/dovršavati, upotpuniti/upotpunjavati, namiriti/namirivati, završiti/završavati

Sabah namaz tecmil učinila [3: 469]

tèmbīh < tur. ← ar. > (< tur. *tembih* < ar. *tānbīh*) *m. zast.* upozorenje, opomena, saopćenje, naredba

tembih učiniti: upozoriti, narediti

Pa družini tembih učinijo [18: 492]

tèslīm (tèsljīm) < tur. ← ar. > (< tur. *teslim* < ar. *tāslīm*) *m. zast.* 1. predaja; 2. *prav.* predaja u posjed

teslim (tesljim) **učiniti:** predati (se), Bogu dušu predati

I hajduku, kaže, tesljim učinješe [11: 758]

teslímiti (tesljímiti) *dvov.:* *Hoćete lji grada tesljimiti [27: 218]*

tùhmet (tùhme) <tur. ← ar.> (< tur. *tòhmet* < ar. *tuhmä(t)*) *m. (s.) zast.* 1. sumnja;
2. potvrda

tuhmet (tuhme) **učiniti**: 1. a. učiniti sumnjičavim, b. posumnjati; 2. potvoriti
Pa sultanu tuhme učinješe. [10: 16]

zùlum <tur. ← ar.> (< tur. *zulüm* < ar. *zulm*) *m. razg. ekspr.* 1. nasilje, bezakonje;
2. nepravda

zulum učiniti: nanijeti zlo, napraviti nepravdu
Ko će tebe zulum učiniti [8: 61]

Popis skraćenica i simbola

alb.	albanski
ar.	arapski
dvov.	dvovidni glagol
ekspr.	ekspresivno
etnol.	etnologija, etnološki
fam.	familijarno
gl.	glagol
hist.	historija, historizam
ie.	indoevropski
isl.	islam, islamski
ital.	italijanski
knjiž.	književnost
lat.	latinski
meton.	metonimija
neprom.	nepromjenjivo
nesvrš.	nesvršeni vid glagola
pejor.	pejorativno
perz.	perzijski
prav.	pravo, pravno
pren.	preneseno značenje
prid.	pridjev
protoalb.	protoalbanski
razg.	razgovorno
suf.	sufiks

svrš.	svršeni vid glagola
tur.	(osmanski) turski
vojn.	vojno, vojnički
zast.	zastarjelo
zn.	značenje
←	dolazi od
:	prema; primjenjuje se na odnos čega
<	postalo od

8. ZAKLJUČAK

Semantički nepotpun glagol (*u*)činiti (*se*) otvara mjesto punoznačnim imenskim riječima u stihovnom ustrojstvu u kojem zajedno popunjavaju jednu poziciju – dekomponiranog ili semikopulativnog predikata. Glagolske konstrukcije koje se sastoje od dvosložne imenice ili pridjeva i četverosložnog glagola *učiniti* najuobičajenije dolaze u drugom polustihu izgrađenom prema ustaljenom obrascu 2 – 4, tako da se zamjenjivanjem jedne dvosložne imenice ili pridjeva istosložnom imenicom ili pridjevom lahko stvaraju epske formule drugog polustiha. Manje brojna odstupanja od smještanja tih konstrukcija u drugi polustih, bilo da se članovi konstrukcija izriču u prvom polustihu, bilo u različitim polustihovima (u nizu ili odvojeno u stihu), motivirana su metričkim ili stilskim razlozima.

Karakterističnost glagolskih konstrukcija s pridjevima kao neglagolskim leksemama u njihovom sastavu ogleda se u tome što su svi pridjevi indeklinabilni i što je većina tih konstrukcija zamjenjiva jednom punoznačnom glagolskom leksemom istoga značenja koja je u tvorbenoj vezi s pridjevom, npr.: *harab (se) učiniti = oharabiti (se)*, *harun (se) učiniti = uharuniti (se)*, *hasi/asi(se) učiniti = pohasiti/poasiti (se)*, *hazur (se) učiniti = uhazuriti (se)*, *rahat (se) učiniti = urahatiti (se)*, *razrahatiti (se)*, *rezil učiniti = ureziliti*, *saćin (se) učiniti = usaćiniti (se)*. S obzirom na to otvara se mogućnost postavljanja drugačijih kriterija pri definiranju dekomponiranog predikata, pri čemu bi zamjenjivost članova predikata – bilo da je neglagolska leksema imenica ili pridjev – jednom glagolskom leksemom trebala biti jedan od prvih kriterija.

Upotreba tih konstrukcija u bošnjačkoj epskoj poeziji izvire, s jedne strane, iz potrebe za jednostavnošću, budući da dugo pjevanje u strogoj deseteračkoj strukturi stiha iziskuje korištenje tradicionalnih obrazaca epskih formula i, s druge strane, iz opće težnje epskih pjevača da izbjegnu uzastopna ponavljanja u rasporedu riječi u stihu pri iskazivanju istih veza među riječima, kako bi i na taj način privukli i održali pažnju kritičke slušalačke publike, koja ima važnu ulogu u nastajanju pjesme.

Pridjevi i imenice stranoga porijekla, koji su nosioci leksičkog značenja predikata, različitog su postanja. U korištenom korpusu to su turcizmi arapskog porijekla, kojih je 41, turcizmi perzijskog porijekla, kojih ima 10, tri su iskonske turske riječi te po jedna riječ iz albanskoga i italijanskog jezika, kao i dvije mješovite tvorenice (arapskog-turskoga i perzijsko-turskog porijekla). Rezultati analize imenica i pridjeva po porijeklu potvrđuju Lordovo zapažanje kako su imenske riječi u sastavu tih glagolskih konstrukcija preuzete posredstvom turskoga ili su iskonske turske riječi. Međutim, po uzoru na konstrukcije sa riječima orijentalnog porijekla pjevači upotrebljavaju i riječi koje su drukčijeg postanja, tako da se kao nosioci leksičkog značenja predikata pojavljuju riječi albanskog i italijanskog porijekla, ali je njihova upotreba izrazito niske frekventnosti.

IZVOR

1. Lord, Albert Bates (ur.) (1953), *Srpskohrvatske junačke pjesme*, skupio Milman Parry, knjiga druga, Srpska akademija nauka – Harvard University Press, Kembridž – Beograd

LITERATURA

1. ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dijelovi IV i IX (obradili P. Budmani i T. Maretić) (1892–1897, 1924), JAZU, Zagreb
2. Babić, Stjepan (1977/78), “Mješovite tvorenice”, *Jezik*, XXV, 5, 129–138.
3. Buturović, Đenana (1974), “Najstarija svjedočanstva o narodnim pjesmama bosanskohercegovačkih muslimana”, u: Buturović, Đenana, Vlajko Palavestra (sast.), *Narodna književnost Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca: Izbor kritika*, IP Svjetlost – OOUR Zavod za udžbenike, Sarajevo, 84–97.
4. Čedić, Ibrahim (2004), *Osnovi gramatike bosanskog jezika: Priručnik za osnovne i srednje škole*, Bosna leksika, Sarajevo

5. Čirgić, Adnan, Ivo Pranjković, Josip Silić (2010), *Gramatika crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica
6. Derksen, Rick (2008), *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Brill, Leiden – Boston.
7. Durić, Rašid (prir.) (1998), *Antologija krajiške epike*, NIP Unsko-sanske novine, Bihać
8. Đinđić, Marija S. (2017), “Glagolski polukalkovi turskog porekla u srpskom književnom jeziku”, *Naš jezik*, XLVIII/3-4, 31–38.
9. Eyuboğlu, İsmet Zeki (1988), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal, Istanbul
10. Filan, Kerima (2002), “Boşnakçada Türkçe Kelimeler – Fiiller Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, I, 29–39.
11. Garzanti (2009), *Il Grande dizionario Garzanti della lingua italiana 2009*. Garzanti Linguistica
12. Gezeman, Gerhard (1925), *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku, knjiga XII, Srpska manastirska štamparija, Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovci
13. Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo
14. Haverić, Đenita, Amela Šehović (2017), *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku*, Institut za jezik, Sarajevo
15. Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000) *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica
16. Krnjević, Hatidža (1969), “Muslimanske pesme Erlangenskog rukopisa”, Poseban otisak iz Zbornika istorije književnosti (knj. 7) Srpske akademije nauka i umetnosti, Odeljenje literature i jezika, Beograd
17. Kuna, Herta (1978), “Jezik bosanskohercegovačke muslimanske narodne poezije u odnosu prema standardnom jeziku”, *Književni jezik*, VII/3, 5–29.
18. Lord, Albert B. (1974), “Uticaj turskih osvajanja na balkansku epsku tradiciju”, u: Buturović, Đenana, Vlajko Palavestra, (sast.), *Narodna književnost Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca: Izbor kritika*, 65–83, IP Svjetlost – OOUR Zavod za udžbenike, Sarajevo
18. Lord, Albert B. (1990), *Pevač priča: I. Teorija*, Idea, Beograd
19. Maretić, Tomislav (1935), “Metrika muslimanske narodne epike”, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 253: *Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga*, 113, 181–242.

20. Maretić, Tomislav (1936), “Metrika muslimanske narodne epike”, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 255: *Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga*, 114, 1–76.
21. Maretić, Tomislav (1966), *Naša narodna epika*, Nolit, Beograd
22. Mešanović-Meša, Emira (2019), *Jezik u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu*, Slavistički komitet – Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sarajevo - Mostar
23. Murko, Matija (1951), *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, I knjiga, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
24. Nakaš, Lejla (2005), “Jezički izraz usmenog stvaralaštva Bošnjaka”, u: Mønnesland, Svein, (ur.), *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik, Sarajevo; Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo, 107–130.
25. Nezirović, Muhamed (1999), “Romanizmi u bosanskom jeziku”, u: Čedić, Ibrahim, (ur. 107–130), *Simpozij o bosanskom jeziku (zbornik radova)*, Institut za jezik, Sarajevo, 135–144.
26. Orel, Vladimir (1998), *Albanian etymological dictionary*, Brill, Leiden – Boston – Köln
27. Palić, Ismail (2000), “Sintaksa”, u: Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 327–476.
28. Palić, Ismail (2020), “Nešto napomena o suznačnim glagolima i predikatu u bosanskome jeziku”, *Sarajevski filološki susreti 5: Zbornik radova* (knj. 1), 19–46.
29. Piper, Predrag, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović (2005), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica*, Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska, Beograd
30. Radovanović, Milorad (1977), “Dekomponovanje predikata (na primerima iz srpskohrvatskog jezika)”, *Južnoslovenski filolog*, XXXIII, 53–80.
31. Radovanović, Milorad (1990), *Spisi iz sintakse i semantike*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest, Sremski Karlovci – Novi Sad
32. Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb
33. Stachowski, Marek (2019), *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*, Księgarnia Akademicka, Krakov
34. Škaljić, Abdulah (1966), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo

35. Turk, Marija (2001), “Tvorbene značajke kalkiranih imenica”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 27, 267–280.
36. Vasilj, Darko, Ana Žagmešter, Iva Nazalević Čučević (2022), “Identifikacija i atribucija na (supra)sintaktičkoj razini u hrvatskome jeziku”, u: Nikolovski, Gjoko, Natalija Ulčnik (ur.), *Slavistična prepletanja 1*, 37–57, Filozofski fakultet Univerziteta u Mariboru, Maribor
37. Vajzović, Hanka (1999), *Orijentalizmi u književnom djelu: Lingvistička analiza*, Institut za jezik – Orientalni institut, Sarajevo

VERB CONSTRUCTIONS (*U*)ČINITI(*SE*) + NOUN OR ADJECTIVE OF FOREIGN ORIGIN IN PARRY-LORD’S COLLECTION

Summary

The paper analyzes the verb constructions composed of the verb with incomplete meanings (*u*)činiti (*se*) and nouns or adjectives of foreign origin as lexical meaning in Bosniak epic poems using the example of Parry-Lord’s collection from 1953. Such constructions in the verse structure fill the position of the predicate, either decomposed (verb + noun) or semi-copulative (verb + adjective), and are one of the characteristic features of the oral epic style. The conducted research confirms that the adjectives in these predicates are invariably of oriental origin, and the nouns are mostly of oriental and rarely of Italian and Albanian origin. The purpose of the analysis is not only to give a description of these constructions, but also to explain the reasons for their high frequency. Their frequent use in epic poetry is a reflection of the desire for simplicity, which epic singers fulfill by using traditional patterns of epic formulas: by replacing one noun or adjective with another same syllabic noun or adjective in these constructions the formulas of the second half-verse are very easily created. The simplicity of using these constructions in composing verses favors the frequency of their use. The list of all those constructions from the selected corpus is given in the form of a dictionary article, the structure of which includes an accented determiner, an etymological determiner, an indication of the type of word, a lexicographic (stylistic) determiner, a description of the meaning and an example.

Keywords: verb (*u*)činiti (*se*); nouns and adjectives of foreign origin; Parry-Lord’s collection of epic poems; decomposed predicate; semi-copulative predicate

Adresa autora
Author's address

Tarik Ćušić
Univerzitet u Sarajevu
Institut za jezik
tarik.cusic@izj.unsa.ba